

Розділ I. ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Part I. HISTORICAL AND ARTISTIC HERITAGE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE WORLD CULTURE

УДК УДК 78.481

КОБЗА: ДО ПИТАННЯ ВИТОКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТА

Зінків Ірина Ярославівна, доктор мистецтвознавства, професор,
Львівська національна музична академія ім. М.В. Лисенка, м. Львів
i.zinkiv@gmail.com

Досліджується походження кобзи – одного з найдавніших інструментів українського народу. Її витоки сягають язичницького періоду історії нашої країни. Проаналізовано іконографічні матеріали і писемні джерела періоду Київської Русі, Московії та Польсько-литовського князівства (X-XVI ст.). Розглянуто слов'янські інструменти з довгою та короткою шийками (грифами). Визначено походження російської домри. На основі іконографічних джерел виокремлено кобзи з одно- та двостороннім розташуванням приструнків на корпусі.

Ключові слова: кобза, довгошийкова лютня, короткошийкова лютня, хордофон, короткі мелодичні струни (приструнки).

Постановка проблеми. Проблема вивчення витоків давніх хордофонів українського народу ще не ставала предметом окремого інструментознавчого дослідження. Особливо вона *актуалізується* у зв'язку з питаннями вивчення середньовічних лютнеподібних інструментів (до яких належить кобза) у загальнослов'янському контексті, що може допомогти в уточненні локалізації меж окремих історично сформованих культурно-історичних регіонів Слов'янщини та їх взаємодії.

Огляд останніх публікацій. Вивченню слов'янських, зокрема, польських середньовічних хордофонів присвячені роботи польських органологів В. Камінського «Музичні інструменти на землях Польщі (Нарис проблем розвитку)» [14] та Д. Поплавської «Середньовічні музичні інструменти типу хордофонів на землях Польщі, Чехії та Русі» [15]. В останній праці автор подає найдавніші згадки про хордофони слов'ян у давніх іноземних джерелах (VI-X ст.). Серед праць останніх років українських органологів варто згадати монографію «Бандура як історичний феномен» автора цієї статті [8], в якій вперше порушено вивчення генези кобзи як одного з прототипів більш пізнього інструмента – української бандури.

Мета статті – висвітлити питання генетичних витоків української кобзи у порівняльно-типологічному зіставленні з лютнеподібним інструментарієм сусідніх слов'янських народів, зокрема польського та російського, а також розглянути основні її різновиди в історичному розвитку.

Виклад дослідницького матеріалу. Одним із найдавніших музичних інструментів українського народу є кобза, що належить до родини лютневих (шийкових хордофонів). Цей інструмент існував із двома різновидами грифу – довгим та коротким. Ще задовго до виникнення Київської Русі¹ про інструмент слов'ян з довгою шийкою – «танбур» – писали арабські мандрівники. Найдавніший шийковий хордофон русів згадує Ібн Фадлан, який, відвідавши Хазарію на початку X ст., став свідком поховальної церемонії багатого руса на Волзі [9]. Серед предметів та їжі, покладених поруч із померлим, знаходився «тунбур» (танбур)². Інший арабський мандрівник Ібн-Даста (Ібн-Русте), який відвідав Давній Київ на початку X ст., також згадував про інструмент танбур [15; 62]. З цього випливає, що давні арабські автори бачили у слов'ян лютневий інструмент. Однозначне трактування ними інструмента як *тунбур* / *танбур* може свідчити лише про те, що він мав довгий гриф і невеликий резонаторний корпус. Стосовно його інших конструктивних особливостей (форми корпусу, системи фіксації струн) питання залишається відкритим, поки не буде знайдено нових археологічних артефактів або зображень ранніх слов'янських хордофонів з довгою шийкою – протокобзи.

Найдавнішими зображеннями слов'янської середньовічної довгошийкової лютні дослідники вважають інструмент із фрески «Музиканти» з Софії Київської (1037 р.) та з Лицьового хронографа XVI ст. (рис. 1 а, б). «Протокобза» із Софійської фрески має грушоподібну форму корпусу, що плавно переходить у гриф, видовбаний разом із корпусом із суцільного шматка дерева. Гриф завершується різко відігнутою назад головкою з трьома струнами.

Прийнято вважати, що інструмент із фрески Софії Київської потрапив до Київської Русі через Візантію (Балкани) [12; 35-38], а в Західну Європу – зі Сходу, в обидвох випадках – з арабського інструментарію [11; 149]. Проте арабська лютня аль уд (рис. 2), яка, на думку органологів, стала прототипом європейської, зазвичай мала чотири (згодом п'ять) струн і великий глибокий корпус. Лютня, зображена на стінописі Софії Київської, після його реставрації 1842 р. мала пряму головку з кілковою коробкою, розташованою в одній площині з грифом, і тильне осадження кілків.

У процесі наукового дослідження фрески в 1960-х роках вдалося встановити її первісний зміст. Мистецтвознавець І. Тоцька спостерегла, що головка інструмента була розташована не в одній площині з грифом, а відігнута назад, а кількість струн була іншою – 3, а не 5, як було прийнято вважати [11; 147]. Як виявилось, лютнеподібний інструмент не належить до арабського світу, позаяк на арабських лютнях існувала інша кількість струн – чотири або п'ять [3; 76-77], а не три, до того ж вони були двохоровими (рис. 2), а не одинарними, як на аналізованому інструменті. Тому цілком можливо, що короткошийкова лютня, зображена на Софійській фресці, може мати слов'янське походження [8; 138]. Цю саму кількість струн називає арабський мандрівник Ібн-Даста, який у X ст. бачив у слов'ян «танбур» (тобто, довгошийкову лютню) з *трьома струнами*. Той інструмент і міг бути прототипом давньої довгошийкової кобзи.

Про триструнну кобзу початку XVIII ст. згадується в «Лексиконе треязичному сиречь речений славенских, еллино-греческих и латинских сокровище» Ф. Полікарпова (1704 р.), де зазначено, що «кобза – співу орган триструновий». Польський словник Б. Лінде на початку XIX ст. подає подібне тлумачення інструмента: «Кобза – старосвітська лютня ... з трьома струнами» [8; 12]. Про маленький, як у танбура, корпус і довгий гриф (шийку) кобзи згадував П. Мартинович на початку XX ст. та ін. автори [1; 123-124, 13]. У цьому контексті варте уваги ще одне зображення давньоукраїнського лютневого інструмента, що датується початком XV ст. – добою Польсько-Литовського князівства (рис. 3). Воно вміщене на фресці «Музиканти і скоморохи» з каплиці святої Трійці в Любліні (Польща). Доведено, що розпис каплиці здійснював український майстер Андрій у 1418 р. За формою той інструмент є близьким (але не ідентичним!) до лютні, зображеної на Софійській фресці. Він відрізняється від нього формою кілкової коробки, кількістю та способом кріплення струн [8; 140].

Українські літературні джерела XIX ст. зазначають, що кобза мала маленький корпус і довгий гриф. У цьому відношенні вона має подібність до російської домри. Зазначимо, що в історичній органології дивує той факт, що традиційна російська домра не має свого «родоводу» [10; 53-76, 4; 19-24]. Все, що нам відомо про неї, обмежується лише згадками в офіційних документах Московської Русі (XVI-XVII ст.). Лексему «домра» мовознавці виводять з тюркської мови, але на тюркському матеріалі цей термін не знаходить етимологічного пояснення. Тому його етимологію треба шукати в інших лексичних джерелах. Найбільш правдоподібним видається тлумачення терміну органологом І. Визго-Івановою [4; 23, 5, 6; 139-140]. Дослідниця тлумачить лексему *домра* з давньоіранської мови як таку, що виникла з поєднання двох слів, які означають *курдюк ягняти*, тобто *хвіст або жировий мішок під хвостом*. Форма цього інструмента (овальний корпус що нагадує курдюк) справді відповідає цій етимології. І. Визго-Іванова обґрунтовує цей факт історико-культурним симбіозом іранського та тюркського світів, що відбувся у давні часи. З давньоіранського світу слово *домра* було сприйняте тюркомовним світом, через який проникло в Московію. Нагадаємо, що в давньоіранських релігійно-ідеологічних уявленнях ове́н / баран мав сакральне значення і втілював божество Фарн (Хварно), символ благодаті, могутності царської влади. Це божество за допомогою різних символічних кодів втілювалося у конструкції й формі давньоіранських струнних інструментів (зокрема, лір). Відтак назва *домбра* за архаїчним принципом *part pro toto* (*частина замість цілого*) символізувала образ божества Фарна / Овена. Тому з часом, втративши первісне сакральне значення в тюркомовному середовищі Середньої Азії, вона вже не могла бути зрозумілою. Слово *домбра* з коренем *dumb*: – *dumbaka*-, *duma* – збереглося у таджиків [7; 187] і лягло в основу назви інструмента. Для нас цікавий той факт, що в іраномовних народів Афганістану їх народних сказителів-співців дотепер іменують словом «думи», а в Казахстані, де зберігся потужний скіфсько-сакський, давньоіранський пласт, народно-професійних співців називають словом «дуани». Ця обставина змушує замислитися над етимологією походження слова «думи» на означення жанру української народної епіки, яке дотепер не отримало логічного етимологічного пояснення [8; 257].

К. Вертков зазначає, що повідомлення Ібн Даста про інструмент типу танбура жодним чином не можна пов'язувати з домрою росіян, позаяк про неї не збереглося жодних відомостей [1; 270, 2; 282-283]. На думку органолога, домру росіяни запозичили у сусідніх народів (не уточнюючи, в яких саме). Він *априорі* уважав, що танбуром Ібн Даста міг назвати один із різновидів кобзи, точніше, її попередницю.

У народній лексиці здавна існує полісемія назв двох різних інструментів – кобзи і бандури. Це викликане, передусім, наявністю на обох інструментах приструнків. Звідси – глибоко закорінена полісемія в українській лексиці («кобзар грає на бандурі»). Якщо кобза існувала без приструнків і з ними, то бандура, за свідченнями О. Рігельмана, П. Куліша, М. Лисенка, Д. Яворницького, О. Фамінцина, завжди мала приструнки та пласку форму корпусу, кардинально відмінну від глибокого опуклого корпусу кобзи.

Найбільш повно іконографія української кобзи представлена на народних картинах «Козак Мамай». На них зображено шийкові хордофони різних видів, форм і розмірів (рис. 4 а, б, в). Здебільшого це коротко-, рідше – довгошийкові кобзи, серед яких трапляються інструменти з односторонньо (частіше) та двосторонньо (рідше) розташованими приструнками, що зафіксовані на корпусі. На жодній з народних картин немає зображення бандури (як було прийнято вважати). Двосторонні приструнки на корпусі трапляються набагато рідше, і доведено, що вони є реліктом давньої середньовічної традиції, успадкованої через посередництво давньоіранського лютнево-гібридного інструментарію, виявленого в пізньоелліністичній короластиці середньоазійського регіону, де колись, як і в Давній Україні, мешкали іраномовні народи [8; 144, іл. 92].

Звернення до інструментів із «Лицьового хронографа» (XVI ст.), де вперше серед східнослов'янської музичної іконографії зафіксоване явище гібридизації довгошийкових лютень із цитроподібним, «протоприструнковим» способом фіксації струн на корпусі (рис. 1 б), дає підстави зробити припущення про те, що *виникнення самої ідеї приструнків на кобзі (довгошийковій лютні) могло бути започатковане у східнослов'янському світі ще задовго до XVI ст. (у рукописних джерелах такі інструменти згадуються вже у XII ст.)*. Адже на мініатюрах зазвичай зображали ті інструменти, які на той час вже існували в інструментальній практиці, були сформовані й стали невід'ємним атрибутом музичного побуту. А це, своєю чергою, свідчить про те, що інструмент ще до його графічного відтворення в рукописному документі 1560 р., пройшов значний шлях еволюції, яка, можливо, тривала не одне століття. Процес визрівання ідеї коротких мелодичних струн (приструнків) на лютневих інструментах у протоукраїнському середовищі відбувався поступово. Для того, щоб один інструмент (лютня) міг запозичити від іншого типу інструмента (псалтиря) ідею приструнків, розміщених у спадному порядку стосовно грифних струн, ці інструменти повинні були доволі довго *побутувати паралельно* в народній музичній практиці. І лише в цьому випадку могли б відбуватися ці запозичення. Еволюція довгошийкової кобзи з приструнками виявилася маргінальним відгалуженням її розвитку на українських етнічних теренах, натомість короткошийкова кобза (з приструнками і без них) збереглася в народному інструментарії українців до XX ст.

Висновки. Проаналізований східнослов'янський лютнеподібний інструментарій доби Середньовіччя – Бароко показав, що кобза є одним із найдавніших музичних інструментів українського народу, витоки якого сягають язичницького періоду його історії. Арабські автори згадують його на початку X ст. як триструнний танбур (тобто довго шийкову лютню). Аналіз їх повідомлень свідчить, що він міг бути *прототипом давньої довгошийкової кобзи*. Розглянуті лютні з фрески «Музиканти» з Софії Київської (XI с.), «Музиканти і скomorохи» з Любліна (XV с.) та з Лицьового хронографа (XVI с.) належать до коротко- та довгошийкових лютень. Останній – з дзеркально-симетрично розташованими короткими мелодичними струнами. Українська довго шийкова кобза подібна до російської домри. Лексема «домра» немає етимологічного обґрунтування на тюркському лексичному матеріалі. Походження її назви розкривається за допомогою давньоіранської мови. Лексема «*думбра*» з коренем *dumb: duma-*, зберегла давню сакральну семантику струнного інструмента давніх іранців, зокрема співців-сказителів – *думів* Афганістану.

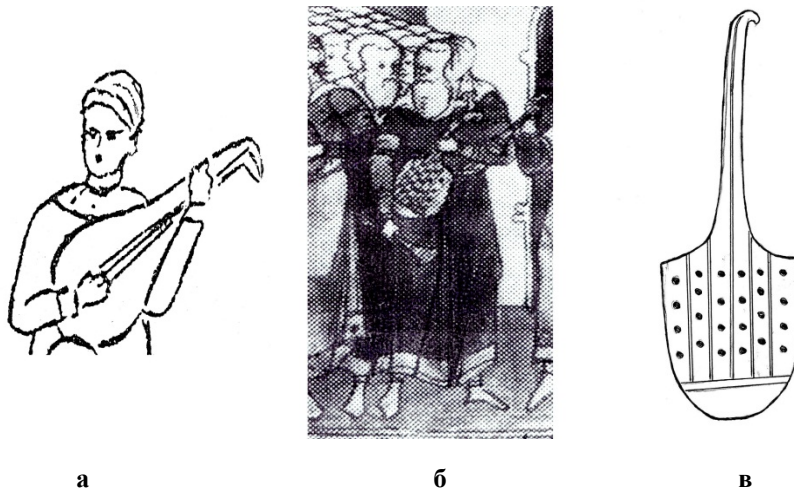
Барокова кобза існувала як без приструнків, так і з одно- та двосторонніми приструнками. Короті мелодичні струни на корпусі кобзи були сприйняті від лютневих інструментів доби слов'янського Середньовіччя і дотривали до XX ст. Лінія еволюції довгошийкової кобзи з приструнками виявилася маргінальною, натомість короткошийкова кобза (з приструнками і без них) збереглася в інструментарії українців до XX ст.

Примітки

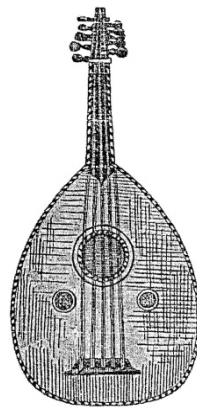
¹ Походження форми лютнеподібних інструментів слід шукати в добі палеоліту.

² Обряд трупопалення, що існував у слов'ян до прийняття Київською Руссю християнства та обряду трупопокладення, пояснює, чому в археологічних розкопках дотепер не виявлено решток музичних інструментів давніх слов'ян.

Ілюстрації

Рис. 1. Найдавніші слов'янські середньовічні лютні:
а – короткошийкова з фрески «Музиканти» (Софія Київська, 1037 р.);
б – довгошийкова з «Лицьового хронографа» (Московія, 1560 р.);
в – промальовка довгошийкової лютні

Рис. 2. Арабська лютня аль уд (XV ст.)

Рис. 3. Лютня з фрески «Музиканти і скоморохи» з каплиці Св. Трійці (Люблін, Польща, 1418 р.)

а

б

в

Рис. 4. Кобзи з українських народних картин «Козак Мамай»:

а – кобза з односторонніми приструнками;

б – кобза з двосторонніми приструнками;

в – кобза без приструнків з ладками

Список використаної літератури

1. **Вертков К.** Русские народные музыкальные инструменты: монография / К. Вертков. – М. : Музыка, 1975. – 280 с.
2. **Вертков К.** К вопросу об украинской кобзе // Проблемы музыкального фольклора народов СССР / К. К. Вертков : сб. ст. – М. : Музыка, 1973. – С. 275-284.
3. **Вызго Т. С.** Музыкальные инструменты Средней Азии. Исторические очерки: монография / Т. С. Вызго. – М. : Музыка, 1980. – 191 с.
4. **Вызго-Иванова И.** Была ли известна лютяня в России? / И. Вызго-Иванова // Вопросы инструментоведения: ст. и мат.: В 2 ч. – СПб. : РИИИ им. Н. Черкасова, 2004. – Ч. 2. – Вып. 5. – С. 19-24.
5. **Вызго-Иванова И.** Специфика генезиса инструментальных традиций Средней Азии и Казахстана и ее отражение в симфонической музыке / И. Вызго-Иванова // Вопросы инструментоведения. – СПб. : РИИИ им. Н. Черкасова, 2000. – Вып. 4. – С. 110-112.
6. **Вызго-Иванова И. М.** Общие явления в древних музыкальных культурах Евразии (на примере анализа одного типа лютневого инструмента) / И. Вызго-Иванова // Изучение культурного наследия Востока: Культурные традиции и преемственность в развитии древних культур и цивилизаций. – СПб. : РИИИ, 1999. – С. 139-140.
7. **Герценберг Л. Г.** Морфологическая структура слова в древних индоиранских языках / Л. Г. Герценберг. – Л. : Наука, 1972. – 273 с.
8. **Зінків І.** Бандура як історичний феномен : монографія / І. Зінків. – К. : ІМФЕ, 2013. – 448 с.
9. **Ковалевский А. П.** Книга Ахмеда Ибн Фадлана об его путешествии на Волгу в 921-922 гг. / Ст., перев. и коммент. [Отв. ред. Б. А. Шрамко] / А. П. Ковалевский. – Х. : Изд-во Харьков. ордена Трудового Красного Знамени гос. ун-та им. А. М. Горького, 1956. – 247 с.
10. **Платонов В. П.** Тегга incognita XVII столетия / В. П. Платонов // Материалы к энциклопедии музыкальных инструментов народов мира. – СПб. : РИИИ им. Н. Черкасова, 1998. – Вып. 1. – С. 53-76.
11. **Тоцкая И. Ф.** Музыканты на фреске «Скоморохи» в Софии Киевской / Тоцкая И. Ф., Заярузный А. М. // Древнерусское искусство: художественная культура X – первой пол. XIII в. – М. : Наука, 1988. – С. 143-155.
12. **Успенский Ф. И.** История Византийской империи. Т. 1 [2-е изд.] / Ф. И. Успенский. – М. : Алетей, 1996. – 769 с.
13. **Хоткевич Г.** Музичні інструменти українського народу [2-га ред.] : монографія / Г. Хоткевич. – Х. : Вид. Савчук О. О., 2012. – 509 с.
14. **Kamiński W.** Instrumenty muzyczne na ziemiach polskich (Zarys problematyk rozwojowych) / W. Kamiński. – Warszawa : PWM, 1977. – 177 s., il.
15. **Popławska D.** Średniowieczne instrumenty muzyczne typu chordofonów na ziemiach Polski, Czech i Rusi / Dorota Popławska. – Warszawa : Ośrodek konserwacji zabytków, 1995. – 208 s.

References

1. *Vertkov K.* Russkiye narodnyie muzykalnyie instrumenty : monograph / K. Vertkov. – M. : Muzyka, 1975. – 280 s.
2. *Vertkov K.* K voprosu ob Ukrainской kobze / K. Vertkov // Problemy muzykalnogo folklora narodov SSSR: sbornik statyey. – M. : Muzyka, 1973. – S. 275-284.
3. *Vyzgo T. S.* Muzykalnyie instrumenty Sriedney Azii. Istorichieskiye ochierki : monograph / T. S. Vyzgo. – M. : Muzyka, 1980. – 191 s.
4. *Vyzgo-Ivanova I.* Byla li izvestna liutnia v Rossii? / I. Vyzgo-Ivanova // Voprosy instrumentovedeniya. Stat'yi i materialy v 2 chastiakh. Ch. 2. – SPb. : RIII im. Cherkasova, 2004. – Vyp. 5. – S. 19-24.
5. *Vyzgo-Ivanova I.* Spietsyfika gieniezisa instrumentalnykh traditsiy Sriedney Azii i Kazakhstana i yeyo otrazheniye v simfonichieskoy muzykie / I. Vyzgo-Ivanova // Voprosy instrumentovedeniya : Sbornik statyey. – SPb. : RIII im. Cherkasova. – Vyp. 4, 2000. – S. 110-112.
6. *Vyzgo-Ivanova I. M.* Obshchiye yavleniya v drevnikh muzykalnykh kulturakh Yevrazii (na primerie analiza odnogo tipa lutnievogo instrumenta) / I. M. Vyzgo-Ivanova // Izucheniye kulturnogo naslediya Vostoka: Kulturnyie traditsii i priyemstviennost v razvitii drevnikh kultur i tsyvilizatsyi : sbornik statyey. – SPb. : RIII imeni Cherkasova, 1999. – S. 139-140.
7. *Gerstenberg L. G.* Morfologicheskaya struktura slova v drevnikh indoiranskikh yazykakh / L. G. Gerstenberg. – L. : Nauka, 1972. – 273 s.
8. *Zinkiv I.* Bandura yak istorychnyi fenomen: monograph / Iryna Zinkiv. – K. : IMFE, 2013. – 448 s.
9. *Kovalievskiy A.P.* Kniga Akhmieda Ibn Fadlana ob yego putieshestvii na Volgu v 921 – 922 godakh / Statya., perevod i kommentarii [otv. ried. B.A. Shramko] / A. P. Kovalievskiy. – Kharkov : Izdatelstvo Kharkovskogo gos. Univiersiteta imeni Gorkogo, 1956. – 247 s.
10. *Platonov V. P.* Terra incognita XVII stolietiya / V. P. Platonov // Materialy k entsyklopedii muzykalnykh instrumentov narodov mira. – SPb. : RIII imeni Cherkasova, 1998. – Vyp. 1. – S. 53-76.
11. *Totskaya I. F., Zayaruznyj A. M.* Muzykanty na frieskie «Skomorokhi» v Sophii Kiyevskoy / I. F. Totskaya, A. M. Zayaruznyj // Drevnierusskoye iskusstvo: khudozhestviennaya kultura X – piervoy poloviny XIII v. – M. : Nauka, 1988. – S. 143-155.
12. *Uspienskiy F. I.* Istoriya Vizantijskoy impierii. [Vtoroye izdaniye] : monograph / F. I. Uspienskiy. – M. : Alietejya, 1996. – 769 s.
13. *Khotkevych G.* Muzychni instrumenty ukrayinskogo narodu [Druga redaktsiya] : monograph / G. Khotkevych. – Kharkiv : Vydavets Savchuk O. O., 2012. – 509 s.
14. *Kamiński W.* Instrumenty muzyczne na ziemiach polskich (Zarys problematyk rozwojowych) / W. Kaminski. – Warszawa : PWM, 1977. – 177 s.
15. *Popławska D.* Średniowieczne instrumenty muzyczne typu chordofonów na ziemiach Polski, Czech i Rusi / Dorota Popławska. – Warszawa : Ośrodek konserwacji zabytków, 1995. – 208 s.

**КОБЗА: К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО
МУЗЫКАЛЬНОГО ИНСТРУМЕНТА**

Зинкив Ирина Ярославовна, доктор искусствоведения, профессор,
Львовская национальная музыкальная академия им. Н. В. Лысенка, г. Львов

Исследуется происхождение украинской кобзы – одного из древнейших инструментов украинского народа. Ее происхождение уходит корнями в языческий период нашей истории. Проанализированы иконографические материалы и письменные источники периода Киевской Руси, Московии и Польско-Литовского княжества (X-XVI вв.). Определено происхождение русской домры. На основании иконографических источников выделены кобзы с длинным и коротким грифом, а также с одно- и двухсторонним расположением приструнков на корпусе.

Ключевые слова: кобза, лютня с длинным грифом, лютня с коротким грифом, короткие мелодические струны (приструнки), хордофон.

KOBZA: REGARDING ORIGIN OF NATIONAL MUSIC INSTRUMENT

Zinkiv Irina, doctor of Art Criticism, Professor,
Lviv National Music Academy n. a. M. V. Lysenko, Lviv

The article studies the origin of Kobza, which is one of the oldest instruments of Ukrainian people. Its origins date back to pagan period in the history of our country. The iconographic materials are analyzed, as well as written sources for the periods of the Kievan Rus, Muscovy, and Polish-Lithuanian Principality (X-XVI centuries.). The Slavic instruments considered with long and short necks. Russian's domra origin is determined. Based on the iconographic sources the kobza was distinguished according to the strings location on the body – one-string and two-string kobza.

Key words: kobza, long neck lute, short neck lute, short melody strings, chordophones.

UDC.78.481

KOBZA: REGARDING ORIGIN OF NATIONAL MUSIC INSTRUMENT**Zinkiv Irina**, doctor of Art Criticism, Professor,
Lviv National Music Academy n.a. M. V. Lysenko, Lviv

Aim of the article – to highlight the topic of Ukrainian kobza genetic origins in comparison with lute-like instruments of the neighboring Slavic peoples during the period of Middle Ages – Renaissance.

Research methodology. The article, apart from solely organological methods, uses the methods of isolating ethnocultural substrates, historical reconstruction, and linguistics.

Results. The Eastern Slavic lute-like instruments considered for the period of Middle Ages – Baroque showed that kobza is one of the oldest musical instruments of the Ukrainian people, the origins of which date back to pagan period of its history. Arab authors mention it at the beginning of the X century as three-string tanbur – ling-neck lute, which could be the prototype of ancient Ukrainian long-neck kobza. The instruments, analyzed on the frescoes of «Musicians» from St. Sophia Cathedral (XI c.), «Musicians and Saltimbanco» from the Chapel of the Holy Trinity in Lublin (Poland, XV c.) and Front Chronograph (Muskovy, XVI c.), belong the types of short- and long-neck lute. The last type – with the mirror-symmetrically arranged short melody strings – is the Ukrainian long-neck kobza and similar to the Russian domra. The lexical item «domra» has no etymological justification in Turkic lexical material. The origin of its name can be understood through the ancient Iranian language. The lexical item «dumbra» with a root *dumb*: *duma* –, preserved the sacred semantics of string instruments of the ancient Iranians (Afghan singers, storytellers – *dums*).

Baroque's Kobza existed both without short melodic strings (so called pre-strings), and with them, located unilaterally or bilaterally on the body. They were adopted from the lute-like instruments of the Slavic Middle Ages and preserved until XX century. The evolution of long-neck kobza with pre-strings turned out to be marginal, and the short-neck kobza (with «pre-strings» or without) have been preserved among the Ukrainian instruments until XX century.

Novelty. It was proven for the first time the kobza's autochthonous origin, its variations defined; this instrument was distinguished from a circle of similar lute-like instruments of the Eastern and Western Slavic world.

Practical significance. Results of the study constitute the basis for further study of the Ukrainian musical instruments historical origins.

Key words: kobza, long neck lute, short neck lute, short melody strings, chordophones.

Надійшла до редакції 30.11.2016 р.

УДК 78.481

«ФЛЕЙТА ПАНА» В ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ ПЛЕМЕН ДОБИ НЕОЛІТУ – БРОНЗИ**Олійник Ольга Григорівна**, кандидат мистецтвознавства, доцент,
Львівська національна музична академія ім. М.В. Лисенка, м. Львів
olgaol.54@mail.ru

Досліджується багатотрубковий аерофон («флейта Пана»), що існував у музично-інструментальній культурі племен доби неоліту – бронзи. Визначено його сакральне значення як показника високого соціального статусу (вождів-жерців), а також зв'язок з обрядами перехідного циклу і його функцію атрибута-медіатора. Імітації флейт Пана в дитячих похованнях мали важливий семіотичний статус у ритуалах переходу. Незавершені флейти в похованнях уявлялися як «антонім» технічно завершеного інструмента і асоціювалися з Потойбіччям.

Ключові слова: багатотрубковий аерофон, музична археологія, музично-інструментальна культура, неоліт – доба бронзи, «флейта Пана».

Постановка проблеми. Найскладнішою проблемою давньої історії людства є реконструкція його духовної, зокрема, й музично-інструментальної культури. Археологічні розкопки кінця XIX – початку XXI ст. виявили велику кількість музичних інструментів та їх зображень на предметах мистецтва. У цей час сформувалася самостійна галузь музикознавства – інструментознавство (органологія). Одним із перших дослідників, хто вивчав археологічні інструменти, їх походження та еволюцію, був німецький інструментознавець К. Закс, який заклав основи для виникнення у другій пол. XX ст. нового напрямку досліджень давніх інструментів – *музичної археології*, яка застосовує методи археологічних досліджень в поєднанні з інструментознавчими. Поєднання цих методів дозволяє з'ясувати семантику та функції музичних інструментів в обрядово-ритуальних практиках, релігійно-міфологічних й світоглядних уявленнях давніх народів. Іноді музичний інструмент (його тип, особливості форми, оздоблення) стає єдиним джерелом інформації про історико-культурні явища, які на іншому матеріалі не знаходять однозначних пояснень.